

Stichting

MEMORIAAL

ter bevordering van literatuur en kunst

Nieuwsbrief 17, april-mei 2017

Saluut aan de lezer!

Onze Nieuwsbrieven, die op ongeregelde tijden verschijnen, dienen om u op de hoogte te brengen van onze activiteiten en nieuwe publicaties. Maar dit keer willen wij u ook herinneren aan het feit, dat onze stichting precies twintig jaar geleden werd opgericht en kort schetsen, hoe zij zich ontwikkeld heeft. Ook hopen wij dat deze Nieuwsbrief onze begunstigers en andere belangstellenden aanleiding zal geven één of meer boekbestellingen bij ons te plaatsen (zie onze web-site www.stichtingmemoriaal.nl) en ook ons financieel met een bijdrage te steunen. U bij voorbaat dankend wensen wij u een mooi voorjaar toe!

Het Bestuur

Ons twintigjarige bestaan

Precies twintig jaar geleden, op 18 maart 1997 werd de Stichting Memoriaal opgericht, kosteloos als vriendendienst door een notaris in een afgelegen stadje in Friesland. Aan de wieg stonden, "de heer doctor Conrad Michael Stibbe" en "de heer meester Jacob Gerhard van Rossum du Chattel" – zo staat het in de Statuten. De beide heren, die publiceerden onder de schuilnamen Corrado Hoorweg en Reinout Vreijling, werden bijgestaan door een welwillend bestuur. De Stichting had op dat moment geen geld, geen opdracht en geen doelstelling, wel een bedoeling. Die bestond uit het uitgeven van een boek, een herinneringsboek, vandaar de naam Stichting Memoriaal. Om het geheel wat meer gezicht te geven verzonnen zij de toevoeging "ter bevordering van literatuur en kunst". Dat paste enigszins bij hun interesses, maar helemaal niet bij hun, zeer toevallig tot stand gekomen, bescheiden bedoeling. Zij en de goedwillende bestuursleden vulden de kas met een paar biljetten van 10, 25 en zelfs één van 100 gulden.

Maar er was hun een grotere bijdrage, van wel 9000 gulden, in het vooruitzicht gesteld, wanneer zij hun plan, om een herdenkingsboek voor hun, een jaar eerder overleden, vriend Chris Dekker samen te stellen, inderdaad zouden uitvoeren. Niemand van hen, die vele jaren lang zijn vrienden waren geweest, wilde dat bedrag privé beheren. De enige jurist in hun midden, Jaap van Rossum du Chattel, zei: >dan maken we een stichting<. Zo begon dus, twintig jaren geleden, een geschiedenis die wel een bedoeling, maar niet, in de ideële zin van het woord, een doelstelling had, zoals bij een culturele stichting past. Een moeizame worsteling, soms overgaand in een heroïsche strijd, begon, die, wonder boven wonder, tot een overwinning leidde: in het jaar 2005, dus 8 jaren later verscheen het fraai uitgevoerde herdenkingsboek voor Chris Dekker onder de titel *El gran bal*, 310 pagina's, met vele afbeeldingen. De ongewone, bijna bizarre titel was door de directeur van de uitgeverij Van Gruting, met het oog op de verkoop, verzonnen. Het was een boek dat alom werd geprezen, maar matig verkocht.

Er was dus een stichting en er was een bestuur: twee feiten, waarop men niet gerekend had, maar toen men eenmaal in dat schuitje zat, moest men roeien. En dat gebeurde inderdaad. Zoals iemand zich aanpast aan omstandigheden, waaraan hij niet kan ontkomen, begon men te wennen aan het feit, dat er in het kader van de stichting-met-haar-veel-te-wijdse naam best nog wat anders ondernomen kon worden dan alleen het leggen van een koekoeks-ei in het nest van een vreemde uitgever. Waarom niet zelf eens iets uitgeven, al was het dan op kleine schaal en in bescheiden uitvoering? Zo kwam een aantal boekjes en boeken tot stand, deels zelfstandig, deels wederom in samenwerking met erkende uitgevers. En zo vulde zich langzamerhand de lege huls van de wijdse naam met een inhoud, die op

een echte doelstelling leek: wij werden, toen dat nodig was, zelfs als culturele “ANBI-stichting” (= Een “Algemeen Nut Beogende Instelling”) officieel erkend.

Maar in de loop van de jaren diende men zich toch ook te bezinnen op de doelstelling die wij eerst niet hadden, maar die vanzelf wel gegroeid was. Wij wilden geen karakterloze semi-uitgeverij zijn en ook geen instelling die alleen maar fondsen werft en beheert om eigen hobby's uit te leven of esthetische en algemeen-culturele projecten uit te voeren, die net zo goed of beter door een andere stichting gerealiseerd konden worden. Maar wat dan wèl? De Duitse dichter en humanist Wolfgang Frommel, die in 1939 als emigrant voor het nazi-regime in zijn land, bij ons terecht kwam en aansluitend tot zijn overlijden in 1986 in Nederland bleef was een inspirerende figuur, die kans zag bij ons een internationale vriendenkring op te bouwen en, vanaf 1951, het Duits-talige tijdschrift *Castrum Peregrini* in Amsterdam te laten verschijnen. Dat tijdschrift is in 2007 ter ziele gegaan, maar de culturele strekking ervan heeft, althans voor degenen, die de Stichting Memoriaal in stand houden, haar betekenis niet verloren. Het zou te ver voeren, hier nader in te gaan op de vooral muzisch geladen bedoelingen en doelstellingen van Frommels leven en werk. Het moet hier bij een “hint” blijven, die echter zou moeten volstaan om aan te tonen, dat de Stichting Memoriaal een speciaal gezicht en karakter heeft en, zonder ook maar in het geringste Frommels prestaties te willen imiteren, iets van wat hij voorstond in een humanistisch, Europees perspectief te laten zien.

Daarbij komt, dat ons uitgangspunt, een herdenkingsboek, nog steeds kleur geeft aan onze onderneming, al zijn daaraan andere kleuren toegevoegd. Wij hebben immers, in de loop van die twintig jaren, behalve dichtbundels, essays, catalogi en wat niet al, ook steeds weer herdenkingsboeken uitgegeven (zie onze web-site). Ook onze Nieuwsbrieven hebben steeds weer mensen en gebeurtenissen herdacht. Zo ligt het voor de hand, dat wij in dit jubileum-jaar iemand herdenken, die voor ons en onze Stichting een bepaalde betekenis had en heeft.

Renata von Scheliha (1901-1967)

Zoals uit haar jaartallen blijkt is zij precies een halve eeuw geleden gestorven. Als zusterlijke vriendin van Wolfgang Frommel (1902-1986) hebben wij haar gekend. Het “zusterlijke” element schuilt in een verwante levensloop en politieke houding, die voor hen beiden, als onafhankelijke geesten, een uitzonderlijke biografie tot gevolg hadden. Beiden hebben al vroeg de gemeenheid van het nazi-dom in Duitsland doorzien en hun verzet daartegen met een vrijwillige ballingschap – dus niet op grond van het racisme van de nazi's – bekocht. Hij verliet zijn vaderland in 1937, zij in 1939, om voortaan in het buitenland – hij via Zwitserland, Italië en Frankrijk, tenslotte in Nederland, zij via Zwitserland tenslotte in de Verenigde Staten – in armoede, maar in een rijke menselijke en geestelijke vervulling te overleven. Hun briefwisseling, die in 2002 het licht zag (in *Castrum Peregrini* nr. 201-202) beslaat een periode van 37 jaren en weerspiegelt hun saamhorigheid en hooggestemde vriendschap.

De persoon en het dichtwerk van Stefan George was voor hen beiden richtinggevend. Van daaruit heeft Renata von Scheliha het antieke Hellas ontdekt en een leven lang de vitale betekenis ervan voor onze tijd aangetoond, terwijl Wolfgang Frommel langs die weg de actualiteit van de Middeleeuwse traditie voor ons bestaan liet zien. Dat deden zij door geschriften, die tegelijk hoog geleerd en ook voor leken toegankelijk zijn. Zo heeft Renata in haar boek *Patroklos* (1943), op grond van haar interpretatie van de Ilias en de Odyssee, de persoonlijke grootheid en het vernieuwende ethos van Homerus meesterlijk geëvoceerd, en zo heeft Wolfgang in zijn boek *Templer und Rosenkreuz*, dat eveneens in de tweede wereldoorlog ontstond (maar pas in 1991 in een openbare uitgave verscheen) de ridderlijke geest van de middeleeuwen diepgaand uitgelegd. Uitgaande van hetzelfde bereikten zij het verschillende, en dat in wederzijdse hoogachting en vriendschappelijk samengaan.

De verschillende benaderingen van hetzelfde waren ook in hun levenslopen uitgedrukt: Renata streefde naar een ver continent, Wolfgang naar het nabije Europa. Pas na hun dood werden zij, op symbolische wijze op dezelfde plek verenigd: op het bij hen passende kleine grafveld naast een oude kapel op een heuvel tussen de Hollandse polders. Daar, halverwege Amsterdam en Haarlem, bij het dorp Spaarnewoude, rusten zij naast elkaar. Nadat Renata in 1967 in New York was overleden brachten haar vriendinnen haar asurn in 1968 over naar Nederland, waar deze werd bijgezet onder een grafsteen, waaronder jaren later ook de asurnen van diezelfde drie vriendinnen werden geplaatst.

Zo is die kleine thiasos, na een lange omweg, dan toch bij ons terecht gekomen, op een plek, die zij zelf hadden uitgekozen, omdat zij zich zozeer met Wolfgang en zijn vriendenkring verwant voelden. Op die grafsteen staat Renata's lijfspreuk ingebeeld. Het is een dichtregel uit het werk van de door haar hoog vereerde dichter Pindaros. Deze is daar in het Grieks te lezen. In vertaling komt hij hierop neer: *Wat edel is van dag tot dag beoefenen, dat is het hoogste wat stervelingen kunnen bereiken.*

Pas verschenen

Bij de uitgeverij *Prominent* is zojuist een door onze stichting gesubsidieerde uitgave van de gedichten van de Nieuw-Griekse dichter Jorgos Seferis verschenen, waarop wij graag uw aandacht vestigen:

Jorgos Seferis, *Gedichten*. Vertaald door Selina Pierson. Verzorgd en ingeleid door Corrado Hoorweg, in samenwerking met Simone van Keulen 136 pagina's, gebonden in een roodlinnen koft met goud opdruk. Uitgeverij Prominent, Baarn 2017. ISBN: 978-94-92395-11-5.

Prijs: € 21.00; voor onze begunstigers € 18.00; exclusief verzendkosten.

Te bestellen via onze web-site www.stichtingmemoriaal.nl of direct bij de uitgever: info@uitgeverijprominent.nl tel. 06-54682826.

Seferis behoort tot die weinige Griekse dichters – daartoe kunnen we ook Kavafis en Kazantzakis rekenen – die tegelijk diep in hun eigen land en taal verworteld zijn en, daarboven uitstekend, een Europees peil bereiken. Dat doen zij door, sterker dan de anderen die misschien te zeer in hun nationale geest beperkt bleven, zich op de oudheid, dat is hun glorieuze klassieke verleden, te beroepen en daarheen de weg terug te zoeken, ter wille van hun eigen, vaak zo verscheurde en verloren tegenwoordige bestaan. Dat is op zichzelf al een wonder: dat wij in het, omstreeks het midden van de 19de eeuw van de Turken bevrijde, nieuwe Griekenland, uit een brede onderlaag van eminente dichters en prozaschrijvers, die enkele genieën zien opwieken, die vooral als dichters ook de Europese mens aanspreken.

Over Seferis' voorganger Konstantin Kavafis (1863-1933) zouden wij kunnen zeggen dat hij, die zijn leven hoofdzakelijk in de beperkte, een hellenistische geest ademende omgeving van Alexandrië in Egypte doorbracht (hij is daar geboren en gestorven), alleen die sfeer oppakte en zo de late oudheid tot zijn geestelijke uitgangspunt maakte. Seferis daarentegen beroept zich op de geest van het klassieke en preklassieke Athene. Voor hem betekende de archaische kracht van een Aischylos méér dan de kosmopolitische Alexandrijnse traditie en anecdote, die met een ongeëvenaarde rijkdom aan details voor Kavafis doorslaggevend werd, een wereld van ondergang, niet van opkomst zoals die van Aischylos.

De melancholie, die het gevolg is van de vele eeuwen, die hem van de 5de eeuw v. Chr. scheiden en die we in zovele vormen van leven en denken van de huidige Grieken herkennen – na de eeuwen van ondergang van de heidense antieke wereld, van de christelijke Byzantijnse en van de onderdrukking door de Turken (een bijna 500 jaren durende bezetting!) – bepaalt ook de sfeer van de gedichten van Seferis. Door de sombere hemel van die herinneringen dringt maar zelden het licht van de in vergelijking onbelaste Grieken uit de Oudheid in Seferis'gedichten door. Toch is dat licht, die intense blauwe hemel, aanwezig, maar nu dikwijls verzengend, zoals het in de zomer de ontboste bergen van Hellas, de aarde en de mensen teistert.

Seferis is weliswaar thuis in Athene, maar geboren in de stad Izmir, het antieke Smyrna, vanwaar hij met zijn familie vanwege de politieke spanningen tussen Griekeland en Turkije in 1914 naar Athene emigreert. In 1926 wordt hij diplomaat, wat de loop van zijn verdere leven bepaalt. Zijn geestelijke oriëntatie krijgt hij door langdurige verblijven in Parijs en

Londen. In 1931 ontdekt hij in Londen het dichtwerk van T. S. Elliot, dat hem een maatstaf geeft. Pas op 40-jarige leeftijd trouwt hij. Dat gebeurt in 1941 twee jaar nadat Henry Miller hem in diens *Colossus van Maroussi* treffend heeft beschreven. De tweede wereldoorlog stelt hem, door een zwerfend diplomaten-bestaan, gekoppeld aan de Griekse regering in ballingschap, zwaar op de proef. Hij houdt dagboek. Na de oorlog blijft hij door de veelbewogen politieke ontwikkelingen van Griekenland in voortdurende beweging en spanning. Maar hij sluit zijn carrière roemrijk af: als diplomaat door zijn benoeming tot Grieks ambassadeur in London (1957), als dichter door het verkrijgen van de Nobel-prijs (1963).

Als het grootste wonder van het huidige Griekenland zouden we niet zozeer de natuur, die nog de contouren van het leven in de oudheid biedt, noch de mensen met hun muziek en dansen, maar hun taal willen beschouwen: die bijzondere taal, met de daarmee levende en daaruit scheppende dichters en prozaïsten. Die taal vormt de band tussen de etappes van 3000 jaren geschiedenis, van Homerus tot nu. Het moderne Grieks staat dichterbij het antieke dan het Italiaans bij het Latijn. Dat betrekkelijk ongeschonden voortbestaan van de taal en het bijbehorende alfabet is niet te danken aan een onveranderd voortbestaan van de bevolking. De antiek-Griekse bevolking is opgegaan in latere het land overspoelende, niet-Griekse volksgroepen, waaronder de Albanen een belangrijke plaats innemen. Desondanks is het Grieks behouden, dus sterker gebleken dan alle veranderingen en invasies in de loop van de tijden. Dit feit, hoe we het ook verder verklaren willen, kunnen we uitleggen als een mirakuleuze brug, die, hoe wankel misschien ook, toch als de directe verbinding tussen alle ontwikkelings-fazes van het Grieks en vooral de toegankelijkheid voor de huidige Grieken die zich op hun verste verleden willen bezinnen, mogelijk maakt. Seferis heeft in zijn gedichten deze mogelijkheid ruimschoots benut.

Aan het einde van deze 17de Nieuwsbrief willen we onze lezers graag opmerkzaam maken op twee publicaties van ons bestuurslid Reimar Schefold opgenomen in een imponerend boekwerk onder redactie van Bruno Pieger und Bertram Schefold: „*Kreis aus Kreisen. Der George-Kreis im Kontext deutscher und europäischer Gemeinschaftsbildung*“, in 2016 verschenen bij de uitgever Olms te Hildesheim.

1. ‘Castrum Peregrini: ein holländisch-deutscher Freundeskreis im Zeichen von Stefan George’ (pp. 357-364), geeft een beschrijving van Duitse en Nederlandse achtergronden en van de ontstaansgeschiedenis van het tijdschrift *Castrum Peregrini* waaruit *Memoriaal* is voortgekomen.
2. Die holländische Stiftung ‚Memoriaal‘ und ihre Ursprünge’ (pp. 365-374), gaat nader in op de in het Duitse taalgebied minder bekende literaire beweging van de “Tachtigers” en hun betekenis voor de receptie van Stefan George in de Nederlanden, en later voor de lijn via Wolfgang Frommel en het *Castrum Peregrini* voor de oprichting en de doestellingen van *Memoriaal*.

Vriendelijk verzoek uw donatie over te maken op één van de onderstaande rekeningen van de Stichting Memoriaal:

ING: NR. 4256674 / IBAN: NL 16 INGB 0004 2566 74 / BIC: INGBNL2A

ABN-AMRO: NR 44.70.54.678 / IBAN: NL 79ABNA0447054678 / BIC: ABNANL2A